

SVANTE LUNDGREN

ERICH FROMM — ATEISTINEN MYSTIKKO¹

Yleensä uskotaan että uskonnollisuus ja usko Jumalaan ovat sama asia tai ainakin yhteenkuuluvia. Erich Fromm oli täysin toista mieltä. Moni joka uskoo Jumalaan ei kuitenkaan ole uskonnollinen, hän väitti. Ja itse hän ei uskonut Jumalaan mutta oli silti syvästi uskonnollinen. Miten tämä on mahdollista?

Erich Fromm oli tunnettu psykoanalyttikko, yhteiskuntakriitikko ja monien menestyskirjojen kirjoittaja — niihin kuuluu m.m. *Pako vapaudesta*, *Rakkauden vaikea taito* ja *Olla vai omistaa*. Mutta hän oli myös uskonnollinen ateisti, mystikko ja syvän juutalaisuuden tuntemuksen omaava juutalainen. Hänen ajatuksensa uskonnosta ja uskonnollisuudesta — joita ei lainkaan

tunneta yhtä hyvin kuin hänen psykologisia ja sosiologisia teorioitaan — ovat vakavan pohdinnan arvoisia sekä uskovalle että ateistille.

Ortodoksisuudesta psykoanalyysiin

Erich Fromm syntyi vuonna 1900 Frankfurtissa ortodoksi-juutalaiseen perheeseen. Lapsena hän sai sekä uskonnollisen että maallisen koulutuksen, ja hän toimi aktiivisesti eri juutalaisissa ja sionistisissa järjestöissä. Mutta kun hän 1920-luvun puolivälissä kohtasi psykoanalyysin, hän vakuuttui vähitellen siitä että uskonto oli illuusio, ja jätti entisen ortodoksijuutalaisen elämäntapansa. Hän myös kouluttautui psykoanalyttikoksi ja muutti 1934 Yhdysvaltoihin, missä hänestä myöhemmin tuli erittäin tunnettu ajattelija.

1 Teol. tri. Svante Lundgrenin kirja *Fight Against Idols. Erich Fromm on Religion, Judaism and the Bible* ilmestyi tammikuussa.

Humanistisessa uskonnossa hyveitä ovat voima ja itsensä toteuttaminen, autoritaarisessa uskonnossa taas voimattomuus ja alistuminen.

Mutta Fromm ei koskaan menettänyt kiinnostustaan uskontoon, ja hän väitti vuonna 1980 tapahtuneeseen kuolemaansa asti, että hänen lapsuutensa Raamattu- ja Talmud-opinnot olivat syvästi muokanneet hänen elämäntapojensa. Monessa kirjoittamassaan kirjassa ja artikkelissa hän kajoaa uskonnollisiin aiheisiin, mutta hän on myös julkaissut kaksi kirjaa, jotka käsittelevät yksinomaan uskontoa. Vuonna 1950 ilmestyi joitakin yliopistoluentoja sisältävä *Psychoanalysis and Religion* ja vuonna 1966 Vanhaa testamenttia käsittelevä *You shall be as gods*. Kumpaakaan ei ole suomennettu.

Humanistisuus ja autoritaarisuus

Frommin tunnetuin ajatus uskonnosta on sen jakaminen kahteen eri muotoon, autoritaariseen ja humanistiseen. Autoritaarisessa uskonnossa ihminen on täysin riippuvainen ulkoisesta voimasta, hänen täytyy alistua ja totella. Perusesimerkki tästä on kalvinismi, missä ihmisen ikuisesta kohtalostakin kaikkivaltias Jumala päättää mielivaltaisesti. Humanistisessa uskonnossa taas keskitytään ihmiseen ja hänen mahdollisuuksiinsa. Hyveitä siinä ovat voima ja itsensä toteuttaminen, autoritaarisessa uskonnossa taas voimattomuus ja alistuminen. Hallitseva mieliala on humanistisessa uskonnossa iloi-

nen, autoritaarisessa taas surullinen ja syyllistävä. Humanistiselle uskonnolle on ominaista nöyryys, autoritaariselle taas nöyrytminen; ihminen nöyrytyy projisoimalla kaikki hyvät puolensa Jumalaan ja tuntemalla itsensä pahaksi, synnilliseksi.

Frommin mukaan kaikissa uskonnoissa on sekä autoritaarisia että humanistisia piirteitä. Yleensä uskontojen perustajat esittivät humanistisen ja vapauttavan sanoman, mutta opetuslapset tekivät kaikesta kaavoihin kangistuneen organisaation jossa on paljon autoritaarisia, ihmisiä sortavia rakenteita ja uskomuksia. Niin Raamatussa kuin kristillisessä ja juutalaisessa perinteessäkin on paljon vallankumouksellista ja ihmisen vapauttamiseen tähtäävää, mutta myös paljon aivan päinvashtaista ainesta.

Sormi ja kuu

Frommin omaa uskonnollista näkemystä voidaan kutsua ateistiseksi mystiikaksi. Hän oli hyvin kiinnostunut buddhalaisuudesta, ja hänen suosikkikirjailijansa — **Karl Marxin** ohella — oli **Meister Eckhardt**, keskiajan suurin kristitty mystikko. Fromm oli ateisti koska kielsi tuonpuoleisen Jumalan olemassaolon, mutta uskonnollinen, koska väitti että uskonnolliseen kieleen verhottu kokemus oli aito ja tavoiteltava. Hän rakasti zenbuddhalaista metaforaa sormesta ja kuusta. Kuu on se ykseys joka edustaa ihmisen ylintä aatetta ja päämäärää, mistä Fromm joskus käyttää nimikettä "x", joskus "the ONE". Sormi taas on tämän käsitteel-

listäminen ("conceptualization"). Jotkut käyttävät käsitettä Jumala, jotkut taas muita käsitteitä kuten Brahma, tao ja nirvana. Käsitteet eivät ole tärkeitä. Se mikä on tärkeätä on tämän todellisuuden kokeminen, järjen ja rakkauten kehittäminen, oman egonsa ylittäminen sekä elämän ja kaiken elävän rakastaminen. Institutionaalisen uskonnon ongelma on sen keskittymisen käsitteisiin, sormeen eikä kuuheen. Siksi Fromm omaksui kaikkein epäinstitutionaalisimman uskonnon muodon, mystiikan.

Kysymykseen "Onko Jumala kuollut?" Fromm vastasi näin: Riippuu siitä mitä kysymyksellä tarkoitetaan. Jumala-käsite on monelle ihmiselle menettänyt merkityksensä, mutta se kokemus johon tämä käsite viittaa ja se arvo jota se edustaa ovat tänään tärkeämpiä kuin koskaan. Fromm päättää *You shall be as gods* -kirjansa retoriseen kysymykseen, johon hänellä ei näytä olevan vastausta: Mikä voisi ottaa uskonnon paikan maailmassa missä Jumala-käsite ehkä on kuollut, mutta missä sen takana olevan todellisuuden täytyy elää?

Vapauteen

Fromm näkee Vanhassa Testamentissa kehityskaaren, jossa ihmisen ja Jumalan suhde kehittyi kohti suurempaa vapautta. Alussa Jumala on täysin kaikkivaltias. Hän karkoittaa mielivaltaisesti ihmiset Eedenin paratiisista. Mutta kun hän solmii liiton Nooan kanssa, tapahtuu suuri muutos. Ihmisen vapaus kasvaa koska Jumalakin on

Looginen seuraus Raamatusta kuvaillusta kehityksestä on, että viimeinen askel uskonnollisessa kehityksessä on ihmisen täysi vapaus, myös vapaus Jumalasta.

sidottu tähän liittoon, hän ei voi enää tehdä mitä tahansa.

Seuraavan askeleen samaan suuntaan Fromm näkee kertomuksessa Jumalan ilmestymisestä Moosekselle. Kun Mooses kysyy Jumalan nimeä, tämä vastaa *ehje asher ehje* (2 Moos. 3:14). Tämä vastaus — yleensä käännetty "Minä olen se, joka minä olen" — tarkoittaa Frommin mukaan, että Jumalalla ei ole nimeä. Vain esineillä on nimet, mutta Jumala ei ole esine. Tästä seuraa, että emme voi sanoa emmekä tietää yhtään mitään Jumalasta. Esineitä voidaan tutkia perinpohjaisesti, mutta Jumala ei ole esine. Juutalaisten kiellon lausua Jumalan nimeä Fromm tulkitsee kielloksi sanoa Jumalasta mitään.

Viimeinen askel tässä kehityksessä — tätä askelta ei tietenkään Raamatusta oteta, mutta se on looginen seuraus Raamatusta kuvaillusta kehityksestä — on ihmisen täysi vapaus, myös vapaus Jumalasta. Se ei tarkoita mielivaltaista kaikki-on-sallittua -elämää. Päinvastoin, kun ihmisen ei enää tarvitse tuntee turhaa syyllisyyttä, kun hänen ei ole pakko projisoida omia hyviä puoliaan tuonpuoleiseen, hän voi kasvaa vapaana ihmisenä ja kehittää omia voimavarojansa, etenkin järkeä ja rakkautta. Frommin ihmiskäsitys on kaukana luterilaisesta pessimismistä.

Vaara uskonnolle?

Frommin mukaan uskontoa tarvitaan, koska maailma ei ole uskonnollinen. Kun ihmiset elävät eettisesti väärin, tarvitaan uskontoa eräänlaisena ulkoisena voimana ja lisänä tähän maailmaan. Mutta sinä päivänä kun me olemme oppineet elämään todellista uskonnollista elämää — mikä tarkoittaa oikeudenmukaista, rakkaudellista ja rehellistä elämää — uskontoa ei enää tarvita minkäänlaisena lisänä. Uskonto ihmisten elämästä erillisenä järjestelmänä voi tiettyinä ajanjaksona olla hyväksi, mutta päämäärän täytyy aina olla, että yhteiskunta olisi niin syvällisesti uskonnollinen, että uskontoa sellaisena ilmiönä ei enää tarvittaisi. "Religion ist nichts; religiös leben ist alles."

Monet kristityt ovat nähneet Frommin ajatuksissa suuren vaaran, jopa suuremman kuin kylmä aggressiivinen ateismi, koska se on kielteisyydessään vaikea omaksua, kun taas Frommin humanismi on kaunista ja kiehtovaa. Frommilla oli paljon juutalaisuuteen, kristinuskoon ja buddalaisuuteen kuuluvia ystäviä, ja hän väitti aina että tärkeätä ei ole dogmatiikka vaan etiikka. Jos joku uskoo että Jumala ei ole vain tiettyinä aikana syntynyt käsite — niin kuin Fromm — vaan todellisuus, se ei

ollut Frommille mikään ongelma. Mutta jos ihminen ei elämässään toteuta rakkautta ja oikeudenmukaisuutta, silloin ei lujinkaan usko häntä auta, koska hän elämällään todistaa olevansa ei-uskonnollinen.

Vuonna 1975 Fromm kirjoitti vetoituksen nimellä *Ei-kristitty humanisti vetoaa humanistisiin kristittyihin*. Siinä hän käsittelee yhtä lempiaihetta: epäjumalanpalvontaa. Tämän päivän epäjumalat ovat systemaattisen ahneuden kohteet: raha, valta, himo, kunnia, ruoka ja juoma. Ilon sijasta ihminen etsii jännitystä, elämän sijasta hän rakastaa kaikenlaista teknologiaa, kasvamisen sijasta hän etsii vaurautta, olemisen sijasta häntä kiinnostaa omistaminen. Tässä tilanteessa kaikkien hyvien voimien tulee liittoutua yhteiseen taisteluun epäjumalia vastaan elämän puolesta. Humanistiset kristityt, jotka vaalivat profeetallista ja evankelista perinnettä, ovat tässä taistelussa tärkeässä asemassa.

Mielestäni tulisi tarkasti kuunnella Frommin sanomaa riippumatta siitä, olemmeko kaikesta samaa mieltä vai ei. Kuten eräs kristitty totesi Frommista puheen ollen: ulkoa tulevat profeetat (Fremdpropheten) näkevät usein enemmän kuin kirkon omat. Jolla on korvat, se kuulkoon.